

Cultural Areas and Social Problems

ARII CULTURALE ȘI PROBLEME SOCIALE

DUMITRU SANDU

The social map of Romania is delineated in terms of cultural and historical cultural areas.

These are more meaningful units of analysis than historical regions. The grouping of counties by cultural areas is generated function of three latent dimension: social modernity, stage of the demographic transition and a complex factor called "plain cultural complex". Severeness of the local social problems is used for classifying the areas as central, peripheral and semi-peripheral. The basic theoretical conclusion is that the social atlas of the country is first of all a research perspective and only in the end a collection of social maps.

Frontiere culturale și tranziție

Frontierele sunt linii de ruptură, de discontinuitate într-un spațiu dat. Frontierele administrative și culturale sunt cazul cel mai clar al unor astfel de limitări în spațiul administrativ-politic și, respectiv, cultural. În etnologie, familia cercetărilor de frontieră culturală este caracterizată prin orientare spre discontinuități și convergențe în circulația unor teme culturale, spre specificitatea spațială a distribuției unor modele culturale, de preferință de sorginte populară, înrădăcinate în tradiție. Portul popular, arhitectura populară, tehnicile agricole, obiceiurile asociate cu ciclurile vieții etc. sunt domeniile din care se selectează cel mai frecvent temele a căror distribuție spațială duce la stabilirea unor frontiere și arii culturale. Tot în etnologie frontierele apar și ca linii de unire, nu de ruptură. S-a spus, pe drept cuvânt că, spre exemplu, 'muntele unește, nu desparte'. similar fluviul, similar valea. Constatarea nu infirmă definirea frontierei ca linie de ruptură. Relevă numai faptul că frontierele de un anumit tip, constituite în funcție de anumite criterii, funcționează ca linii de structurare, de unire în alte planuri. Muntele este, geografic vorbind, o frontieră. Social însă el ajunge, foarte frecvent, să funcționeze ca structură de legătură.

Tipul de abordare circumscris de astfel de cercetări pare îndepărtat de nevoile de cercetare ale tranziției postcomuniste. Ce relevanță pot avea frontierele culturale pentru procese precum privatizarea sau pentru probleme de tipul șomajului sau sărăciei sau pentru fenomene de tipul alegerilor politice? În răspunsul la



această întrebare stă de fapt rațiunea abordării pe care o dezvolt în continuare. Procesele și fenomenele specifice dublei tranziții spre economia de piață liberă și democrație liberală au o componentă 'hard', instituțională și una 'soft', de ordin cultural-valoric.

Atât transformările hard, cât și cele soft suportă o serie de constrângeri date de mediul în care au loc. Educația și spațiul socio-cultural sunt medii ale tranziției. Relațiile și ritmurile tranziției sunt diferite în funcție de parametrii specifici unor astfel de medii. Rețin, în continuare, ipoteza spațiului socio-cultural ca mediu de structurare a proceselor și problemelor de tranziție.

Relația dintre tranziție și spațiul socio-cultural este dublă: pe de o parte, se înregistrează o condiționare a proceselor tranziției în funcție de parametrii spațiului iar, pe de alta, este de așteptat modificarea liniilor de structurare a spațiului socio-cultural în funcție de respectivele procese. Ambele aspecte nu pot fi puse în lumină decât în baza cunoașterii prealabile a frontierelor sau ariilor socio-culturale. Calea cunoașterii directe, de tip etnografic, măsurând circulația unor teme sau modele este cu atât mai dificilă, cu cât interesul în acest caz este mult mai larg. Tranziția postcomunistă poate fi înțeleasă prin raportare la întregul spațiu socio-cultural: valori, relații, activități, instituții și grupuri sociale. Fracturile și discontinuitățile spațiului socio-cultural proiectat în spațiul geografic pot fi surprinse în baza unei abordări indirecte. În acest tip de abordare, cunoașterea este orientată spre structurile și fenomenele cu maximă încărcătură informațională, indiferent dacă ele funcționează în calitate de cauze sau consecințe în lanțul circuitelor socio-culturale.

Pentru cercetarea socială românească a anilor '90, noul context problematic obligă, de asemenea, la determinarea celor mai relevante unități

socio-teritoriale de analiză. Sondajele electorale sau pe probleme culturale, etnice etc., estimările asupra stării de sărăcie, fundamentările de marketing, anchetele de fertilitate etc. sunt numai câteva exemple de abordări pentru care este necesar să fie definite în prealabil unități teritoriale pentru culegerea datelor, pentru stratificare în procesele de eșantionare. Aceleași unități sunt necesare și pentru interpretarea unor date culese din sondaje. În ce măsură regiunile istorice mai pot funcționa ca factor de stratificare? Este o altă întrebare de pornire a analizei prezente.

Valorile, între structuri, probleme și fenomene sociale

Valorile ca nucleu al culturii, ca principii organizatoare ale normelor și comportamentelor culturale au determinări structurale și problematice și manifestări fenomenale. În seria determinărilor structurale contează în special structurile:

1. de status, asociate poziției individuale - vârstă, sex, etnie, educație, stare civilă, venituri, prestigiu, putere etc.;
2. de producție și ocupare - întreprinderi, gospodărie;
3. de consum colectiv, material și spiritual.

Pentru fiecare dintre aceste trei tipuri de structuri elementare pot fi distinse, în calitate de componente:

- grupuri sociale (mărime și compoziție a grupurilor sociale)
- instituții
- relații sociale
- localizări specifice în mediul natural, în mediul construit și amenajat, în mediul rezidențial.

Structurile menționate acționează asupra valorilor la nivel micro și la nivel macro, individual și agregat.

Valorile pot fi considerate însă și ca strategii generalizate de acțiune în raport cu probleme și nevoi social-umane recurente, transmisibile prin socializare și difuziune culturală.

Din această perspectivă decurge cerința de abordare a valorilor nu numai în raport cu structurile, dar și cu problemele sociale. Structurilor supraindividuale le sunt asociate resurse și probleme specifice. Prin intermediul lor are loc determinarea valorilor. La rândul lor, resursele pot fi de tipul 'a ști' (capital uman), 'a fi' (capital social) sau 'a avea' (capital material).

La nivel micro valorile se manifestă prin comportamente verbale și neverbale, iar la nivel macro prin fenomene demografice (natalitate, morbiditate, nupțialitate, divorțialitate, migrație etc), sociale (ocupare, devianță, votare), culturale (consum de mass media, de cultură populară etc.), prin mișcări și acțiuni sociale.

La nivelul macro de măsurare valorile pot fi localizate, deci, ca variabile

intermediare între structuri sociale și ecologice, cu resursele și problemele asociate lor, și fenomene, înțelese în sensul de clase de comportamente sau evenimente de același tip (în sensul în care demografiile fac distincția dintre eveniment și fenomen). Strategia de identificare indirectă a ariilor culturale și a frontierelor care le delimitează pornește de la această premisă a valorilor ca variabile intermediare între structuri și fenomene. Nu putem măsura nici valorile, nici comportamentele la nivel individual. Este posibilă însă o măsurare simultană a structurilor în calitate de cauze ale valorilor și a fenomenelor în calitate de manifestări sau consecințe ale valorilor la nivel agregat (fig.1). **Ipoteza metodologică de bază a studiului este că unitățile teritoriale care au același profil sub aspectul structurilor și fenomenelor demografice, sociale, culturale, de mediu fizic și rezidențial au aceeași configurație de orientări valorice dominante.**

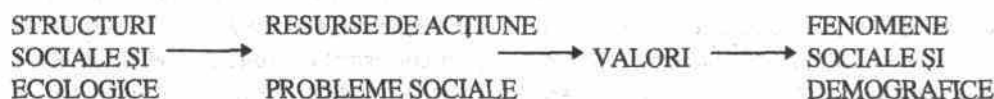


Fig.1. Schema conceptuală a lanțului causal în care sunt implicate valorile la nivel macrosocial

Perspectivă asupra ariilor culturale

Fenomenele culturale pot fi abordate:

- analitic, pe tipuri de cultură (populară, de factură mass media, de elită ; politică, economică, religioasă, profesională etc) sau sintetic, independent de conținutul specific al vieții umane reglementate prin structurile culturale;
- operând cu anumite unități de măsură sau fără unități și intenții de măsurare, cantitativ sau calitativ;

- din perspectiva conținutului cultural, cauzelor sau efectelor sale.

Urmărim prin acest studiu o abordare indirectă și sintetică a culturii, prin cauzele și efectele pe care le are, folosind procedee cantitative de estimare a distanțelor culturale dintre județe.

Centrarea pe ideea de frontieră culturală sau socio-culturală se înscrie în sfera abordărilor de tip 'areal', interesate de arii și frontierele lor, diferențiată în etnologie de perspectivele de tip pragmatic (distribuție a unor caracteristici culturale în teritoriu), problematic (corelații între diferite trăsături culturale în același teritoriu) sau difuzionist (Bromberger,



Dossetto, Schippers. 1983:23-26). Ariile culturale astfel delimitate sunt reuniuni de grupuri locale care 'au în comun trăsături culturale care le opun altor grupuri' (E.Sapir.1967:54). Abordarea indirectă cu care lucrăm permite delimitarea frontierelor pe care le au ariile culturale. Configurațiile de trăsături culturale specifice ariilor respective rămân să fie determinate prin cunoaștere directă. S-ar putea spune, deci, că rezultatele analizei constau în delimitarea unor **frontiere culturale probabile care delimitează arii culturale probabile**.

Prin măsurarea distanțelor între profilurile structural-fenomenale ale județelor, ca unități de analiză, putem estima sau măsura indirect distanțele dintre profilurile lor sub aspectul orientărilor valorice. Probabilitatea unei arii culturale este cu atât mai mare, cu cât distanțele dintre profilul ei și profilurile celorlalte arii sunt mai mari.

Din acest tip de analiză vor rezulta două tipuri de grupări de similitudine culturală - cele continue sub aspect teritorial și cele discontinue sau dispersate. Vom denumi grupările din prima categorie **arii culturale**, iar pentru cele din cea de-a doua categorie vom folosi desemnarea '**rețea de similitudine culturală**'. Frontierele culturale sunt limite între județe învecinate care aparțin unor grupări de similitudine diferite sub aspectul ariei culturale sau rețelei de similitudine.

Limitele de regiune istorică sunt, în cazul României, identificate, cel mai adesea cu frontierele culturale sau socio-culturale sau demografice (Vi.Trebici. 1986). În această perspectivă, regiunile istorice - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crișana-Maramureș, Banat și București - au funcție de arii culturale. Clasificări multicriteriale ale județelor, orientate prin ideea de profil socio-cultural și folosind procedura măsurării indirecte anterior menționate au generat arii socio-culturale ca alternative la

abordarea exclusiv în termeni de regiune istorică (Sandu, 1990).

Ariile culturale pe care le delimitam în 1990 au fost afectate în primul rând de o serioasă limitare a datelor statistice disponibile la momentul respectiv. Recensământul din 1992 a redus acest deficit de date. În al doilea rând, în viața socială, economică, politică și culturală a țării și-au făcut apariția fenomene noi precum cele asociate cu șomajul, inflația, comportamentul electoral etc. Au modificat ele în vreun fel harta socială a țării? În legătură cu acest tip de demers, se pune, de asemenea, problema reevaluării relației dintre regiune istorică și arie culturală. Clasificarea pe care o propunem în 1990 folosea regiunea doar ca variabilă interpretativă pentru înțelegerea ariilor culturale generate prin analiza cluster. Problema trebuie reluată, însă, cu ipoteze metodologice clar specificate. O primă ipoteză, adoptată implicit în analiza din 1990 susține că regiunea istorică este pe deplin reductibilă la o combinație specifică de structuri și fenomene sociale, culturale și ecologice. și prin consistența rezultatelor ei o astfel de ipoteză se cere menținută. Nu poate fi ignorată însă nici o a doua ipoteză a ireductibilității regiunii istorice la o combinație de structuri și fenomene. Temeiul unei astfel de ipoteze îl constituie o firească prudență metodologică în baza căreia se acceptă că, la capacitatea de măsurare de care dispunem, regiunea istorică rămâne o variabilă nereductibilă. În funcție de cele două ipoteze metodologice menționate vor fi generate două grupări. Pentru ambele grupări va fi utilizat un set comun de 11 indici ai profilului cultural al județului. Diferența între ele va fi dată de includerea sau neinclusiunea regiunii istorice (printr-un set de 7 variabile fictive derivate din variabila nominală 'regiune istorică') în definirea profilului cultural al județului. Grupările de similitudine estimate prin includerea variabilelor de

regiune istorică vor fi desemnate în material ca **grupări cultural-istorice** spre deosebire de **grupările culturale** generate fără considerare a regiunilor istorice. Intersectând această distincție cu cea dintre

arie și rețea culturală rezultă următoarea taxonomie a grupărilor de similitudine culturală pe care le folosim în prezentul material:

Tabel 1. Tipuri de grupări de similitudine culturală a județelor

Setul de criterii pentru clasificare	Continuitatea grupării în teritoriu		
	Grupare continuă	Grupare discontinuă	
Incluzând regiunea istorică	arie cultural-istorică	rețea de similitudine cultural-istorică	grupări de similitudine cultural-istorică
Excluzând regiunea istorică	arie culturală	rețea de similitudine culturală	grupări de similitudine culturală
	arie culturală	rețea culturală	

Perspectiva grupărilor/ariilor culturale construite prin analize multicriteriale este una de tip **exploratoriu**: ariile nu există la începutul cercetării. Ele rezultă în urma unui demers de tip ierarhic-aglomerativ (K. Bailey, 1975). În stadiul inițial de cercetare, fiecare județ sau unitate teritorială se consideră a fi o grupare, un 'cluster' cu o singură unitate. Ulterior, prin compararea profilurilor fiecărui cluster se procedează la aglomerarea ierarhică a mai multor clustere cu profiluri similare. Demersul grupărilor cultural-istorice este opus ca mod de desfășurare. El este **confirmatoriu**, nu exploratoriu. Se pornește cu o ipoteză asupra modului de grupare a județelor pe regiuni istorice. Analizele de profil duc la confirmarea, infirmarea sau reformularea ipotezei. În fine cel de-al treilea tip de abordare în această serie este cel în care analiza nu este nici exploratorie, nici confirmatorie ci vizează pur și simplu stocarea sau alocarea datelor culturale în anumite 'sertare' sau clase care sunt considerate ca date. Frecvent, regiunile istorice apar în aceasta postură de **unități de stocare și sortare** a informației

Indicatorii și tehnica de grupare

În tabelul 2 sunt prezentate cele 11 criterii cu care am operat atât pentru clasificarea culturală, cât și pentru cea cultural-istorică. Pentru aceasta din urmă au fost adăugate, în plus, 7 variabile fictive indicând apartenența județului la o anumită regiune istorică - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crișana-Maramureș sau Banat.

Bucureștiul, cea de-a opta regiune istorică a țării, nu a fost inclus în analiză datorită unicității sale sub aspectul profilului asociat cu situația capitalei țării și, sub aspect statistic, pentru faptul că este compus dintr-o singură unitate teritorială.

Pentru fiecare criteriu de clasificare au fost aplicate analize factoriale separate. Corespunzător, coeficienții scorurilor factoriale, care funcționează ca ponderi în calcularea indicilor, sunt comparabili pentru același criteriu de clasificare.



Indicatorii menționați în tabel pentru fiecare variabilă au fost transformați în indici cu ajutorul metodei scorului factorial (metoda regresiei pentru estimarea coeficienților scorului factorial). Nu s-a pus problema unui indice pentru etnie, aceasta fiind o scală cu un singur item - proporția de maghiari în județ în totalul populației la data recensământului din 1992. În cazul indicatorilor mărimii locuinței au rezultat doi factori și, corespunzător, două scoruri factoriale referitoare la mărimea locuinței sub aspectul numărului de camere și mărimea locuinței ca suprafață.

Urbanizarea unui județ este măsurată prin raportare la vechimea

urbanizării dată de procentul de populație urbană în județ în 1930, gradul actual de urbanizare măsurat prin ponderea populației urbane în 1992 și prin gradul de concentrare urbană (estimat prin ponderea populației urbane în orașe mari cu peste 100000 locuitori) din total populație urbană a județului și prin ponderea populației urbane în orașele mici ale județului (sub 20000 locuitori). Un indice mai puțin utilizat este cel al 'întârzierii tranziției demografice la nivelul județului'. Se știe că un stadiu avansat de tranziție demografică implică niveluri reduse atât pentru fertilitate, cât și pentru mortalitate (Chesnais 1986).

Tabel 2. Indicatori pentru clasificarea multicriterială a județelor

Criteriu de clasificare	Indicatori folosiți	Coef. scor factorial
Vârsta VÂRSTA	Vârsta mediană în rural.1992 Vârsta mediană în urban.1992	.66 .66
Educație EDUC	Pondere absolvenți de facultate din total populație de +12 ani.Rural.1992 Pondere absolvenți de facultate din total populație de +12 ani.Urban.1992 Pondere absolvenți de școală primară în județ din total populație de +12 ani.1992	.42 .39 -.42
Etnie MAGHIAR	Pondere maghiari în populația județului.1992	
Urbanizare URBAN	Grad urbanizare a județului în 1930 Grad urbanizare a județului în 1992 Pondere populație urbană în orașe mari din total populație urbană a județului.1992 Pondere populație urbană în orașe mici din total populație urbană a județului.1992	.35 .28 .34 -.27
Mărimea locuinței: camere CAMERE suprafață SUPRAF	Camere pe locuință în rural.1992 Camere pe locuință în urban.1992 Suprafața locuibilă pe locuință în rural.1992 Suprafața locuibilă pe locuință în urban.1992	.50 .53 .57 .53
Altitudine ALTITUD	Altitudinea situării celui mai mare oraș din județ Suprafața arabilă pe locuitor.1991	.55 -.55
Migrație EMIGRARE	Rata emigrării în alt județ.1991 Rata imigrării din alt județ.1991 Rata flotanților plecați în alt județ.1992	.43 -.31 .45
Întârziere a tranziției demografice TRANZ	Rata mortalității infantile.1992 Rata totală a fertilității.1992	.60 .60

Criteria de clasificare	Indicatori folosiți	Coef. scor factorial
Ocupare OCUPARE	Rata șomajului.1992 Salariați la 1000 locuitori	-.58 .58
Pro FSN/FDSN FRONT	Pondere votanți FSN.1990 Pondere votanți FSN, februarie 1992. Pondere votanți FDSN, septembrie 1992.	.34 .34 .34

Natalitatea și mortalitatea infantilă fiind indicatori ai acestor fenomene, indicele construit cu ajutorul lor va avea valori cu atât mai mari, cu cât tranziția demografică este mai întârziată la nivelul județului de referință.

Orientarea politică a populației a fost măsurată prin combinarea factorială a ponderii voturilor pentru FSN în 1990, pentru FSN în februarie 1992 la alegerile locale și pentru FDSN în septembrie 1992 la alegerile generale. În acest fel s-a urmărit persistența și intensitatea atitudinii sociale locale în favoarea partidelor de filiație FSN, câștigător în alegerile fondatoare din 1990. (Toți indicii construiți ca scoruri factoriale au media 0 și abaterea standard 1. Același mod de scalare revine și transformării z a variabilei pondere de populație maghiară în județ.)

Profilul socio-cultural al unui județ este dat de setul valorilor pe care le iau cei 11 indici pentru acel județ. Acesta este un profil socio-cultural empiric. El poate fi interpretat ca măsură sau aproximare a unui profil cultural latent al județului (Sandu 1990). Pentru grupările de similitudine cultural-istorică au fost incluse în analiză și 7 variabile fictive corespunzătoare celor 7 regiuni istorice - Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Transilvania, Crișana-Maramureș și Banat. Cu 1 a fost notată prezența județului în regiunea istorică respectivă iar cu 0 situarea sa în altă regiune.

Grupările de similitudine culturală rezultă prin determinarea distanței dintre toate perechile de profiluri (o matrice de

distanțe de 40×40). Bucureștiul nu este inclus în analiză datorită unicității situației sale de oraș-capitală cu profil singular. Tehnica folosită pentru măsurarea distanței dintre profiluri este cea a diferențelor absolute, așa-zisa tehnică Manhattan (sau city-block). Pe această matrice a distanțelor am aplicat metoda cluster cu legături complete pentru a genera grupările efective de județe cu profiluri similare.

Grupări de similitudine cultural-istorică

Grupările cultural-istorice prezentate în fig.2 și 3 sunt relevante pe de o parte pentru distanțele culturale dintre regiunile istorice iar, pe de altă parte, pentru modul în care sunt segmentate în interior fiecare dintre ele. Două județe sau grupări de județe sunt cu atât mai asemănătoare între ele sub aspectul profilurilor culturale cu cât linia verticală care leagă ramurile corespunzătoare lor este plasată mai aproape de zero pe scala distanțelor marcată în partea de sus a figurii.

Conform acestei reguli de citire, Botoșani și Vaslui au cel mai mare grad de asemănare a profilurilor culturale.

Din perspectiva acestui instrument analitic care este dendrograma din fig.2, țara apare ca fiind împărțită în două mari blocuri culturale: Transilvania, Banat și Crișana-Maramureș, pe de o parte, și Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea pe de altă parte. Regăsim, deci, diferența

știută dintre partea intra- și cea extracarpatică a țării.

Singura provincie istorică "spartă" în grupări puternic diferențiate este Muntenia: Muntenia de nord formată din Argeș, Dâmbovița și Prahova este mai asemănătoare cu Oltenia decât cu partea sudică a Munteniei.

Dacă sub aspectul distanțelor, Muntenia este cea mai eterogenă regiune istorică, din punct de vedere al numărului de arii componente, cea mai diferențiată regiune este Transilvania (fig.2).

La nivelul ei se disting clar cinci arii culturale: aria de influență germană (Brașov și Sibiu), aria de compoziție predominant maghiară (Covasna, Harghita), aria montan-românească a județelor Alba și Hunedoara, aria mixtă româno-maghiară, cu grad ridicat de

modernitate demo-culturală formată din Mureș și Cluj și, în fine aria nordică a județelor Bistrița-Năsăud și Sălaj.

În funcție de gravitatea problemelor sociale locale poate fi realizată o distribuție a grupărilor de județe pe continuumul "centru-periferie". Opoziția centru-periferie (Rossel, Hainard, Bassand. 1990) este specificată, deci, nu în sens spațial, ci sub aspectul gravității problemelor sociale locale. **Indicele gravității problemelor sociale locale** este construit ca scor factorial cu rata mortalității infantile, rata șomajului, rata de emigrare în alt județ, calculată cu numărul de plecări flotante și suprafața locuibilă pe persoană (valori pentru 1992 pentru toți indicatorii). Scorul factorial obținut este înmulțit cu 100 pentru a face mai evidente diferențele.

Fig.2. ARII CULTURAL-ISTORICE

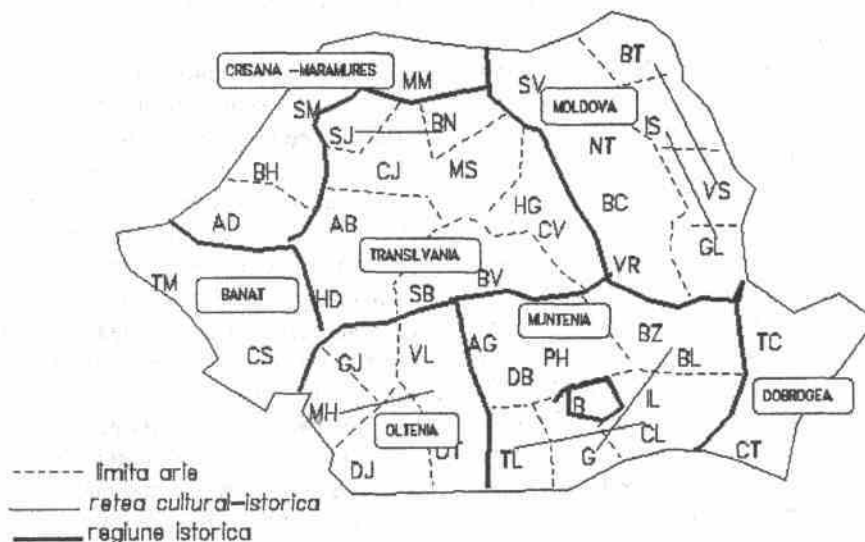
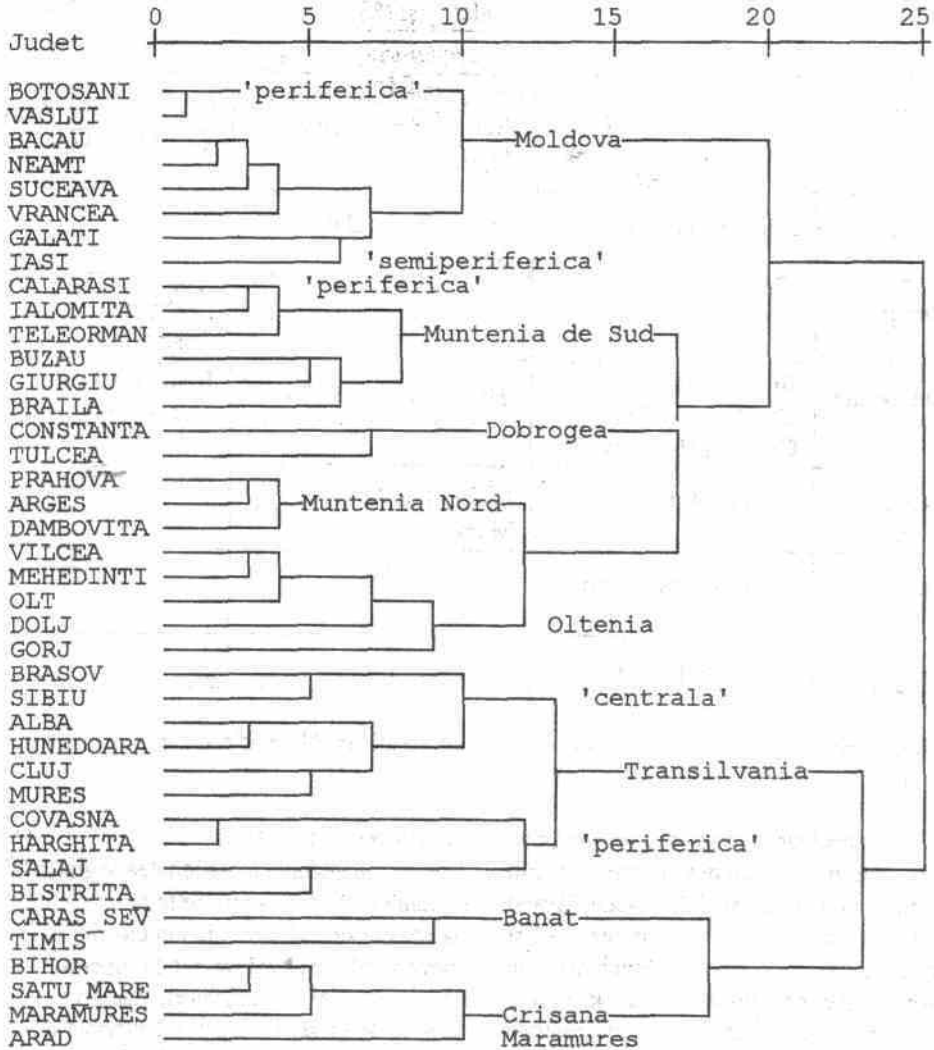


Figura 3. Dendrograma județelor în funcție de profilul sociocultural, inclusiv apartenență la regiunile istorice.

Scala distanței între județe



Distribuția grupărilor cultural-istorice în spațiul opoziției centru-periferie este prezentată în tabelul 3.



Tabel 3. Grupări cultural-istorice în funcție de gravitatea a problemelor sociale locale

Regiune istorică	Grupări de tip CENTRU (indice < -50)	Grupări de tip SEMI-PERIFERIE	Grupări de tip PERIFERIE (indice > 19)
Moldova		Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea (90) Galați, Iași (88)	Botoșani, Vaslui (245)
Muntenia		Buzău, Giurgiu, Brăila(2) Prahova, Dâmbovița, Argeș (-31)	Călărași, Ialomița, Teleorman (74)
Oltenia	Dolj, Gorj (-58)	Vâlcea, Mehedinți, Olt (8)	
Dobrogea			Constanța, Tulcea (58)
Transilvania	Brașov, Sibiu (-121) Cluj, Mureș (-91) Covasna, Harghita (-71)	Alba, Hunedoara (-22)	Bistrița-Năsăud, Sălaj (44)
Crișana-Maramureș	Arad (-196)	Bihor, Satu Mare Maramureș (-41)	
Banat	Timiș, Caraș-Severin (-94)		
București	București (-163)		

Cu cât indicele din paranteză are o valoare mai mare, cu atât problemele sociale locale sunt mai accentuate.

Transilvania este singura regiune istorică a țării cu structură trihotomică sub aspectul problemelor sociale locale, având atât arii centrale, cât și periferice și semiperiferice. Moldova, Muntenia și Dobrogea apar ca regiuni lipsite de o arie centrală proprie. Absența unor arii centrale regionale este de așteptat să fie însoțită de emigrare puternică din regiunile respective spre regiuni care dispun de arii centrale (Transilvania, Banat, București, Crișana-

Maramureș, Oltenia).

Încrederea în validitatea segmentării regiunilor istorice în arii cultural-istorice este sporită considerabil prin faptul că am ajuns la aproximativ aceleași rezultate operând, pe același set de 18 indicatori, dar cu o altă metodă de grupare - analiza factorială de tip Q^1 . Județele cu profiluri puternic asemănătoare sau puternic opuse au fost grupate în același factor.

ARII CULTURALE ȘI PROBLEME SOCIALE

Tabel 4. Județele grupate pe arii cultural-istorice prin analiză factorială

grupa (factorul)	saturații	grupa (factorul)	saturații
1.a.Brașov	-0.96	4.Bistrița N.	0.88
Cluj	-0.89	Sălaj	0.73
Sibiu	-0.87	5.Argeș	0.93
Hunedoara	-0.75	Dâmbovița	0.92
Alba	-0.66	Prahova	0.75
1.b.Ialomița	0.81	6.Satu Mare	0.93
Călărași	0.73	Bihor	0.92
Teleorman	0.66	Maramureș	0.89
Giurgiu	0.60	Arad	0.69
2. Bacău	0.93	7.Constanța	-0.93
Iași	0.92	Tulcea	-0.73
Suceava	0.91	8.Timiș	0.92
Neamț	0.91	Caraș-Severin	0.87
Vaslui	0.77	9a.Harghita	-0.92
Botoșani	0.76	Covasna	-0.90
Galați	0.64	Mureș	-0.80
Vrancea	0.62	9b.Brăila	0.65
3. Vâlcea	0.96	Buzău	0.56
Gorj	0.84		
Mehedinți	0.84		
Olt	0.77		
Dolj	0.63		

În această variantă de clasificare, configurația Transilvaniei apare diferită. Mai mult decât varianta cluster, varianta factorială evidențiază eterogenitatea acestei regiuni istorice. Brașovul, Sibiul, Clujul, Hunedoara și Alba formează principala grupare a regiunii (cu Alba într-o poziție de relativ mare specificitate în cadrul subgrupeii). Sălaj și Bistrița-Năsăud constituie o altă grupare distinctă, ca și în analiza cluster. Covasna, Harghita și Mureș apar în aceeași arie cultural-istorică. Rezultă, deci, o anume, instabilitate a județului Mureș, 'atras' în varianta cluster de Cluj iar în varianta factorială de Covasna și Harghita.

Extrem de omogenă, adunată într-un singur factor, apare Moldova. La fel de omogenă este și Oltenia.

Segmentările pentru Muntenia sunt, de asemenea, foarte apropiate de cele din analiza cluster. Analiza factorială, spre deosebire de analiza cluster, generează grupări strict continue în teritoriu. Astfel Muntenia apare divizată în aria subcarpatică Argeș, Dâmbovița, Prahova, aria sudică de câmpie formată din Teleorman, Giurgiu, Călărași și Ialomița și aria de contact cu Moldova, Dobrogea și Transilvania alcătuită din Brăila și Buzău. Comparând cele două tipuri de clasificări pentru Muntenia, vom spune, deci, că județul Giurgiu este relativ instabil, în sensul că apare în grupe diferite în funcție de metoda de clasificare.

Partea sub-vestică a Transilvaniei - Brașov, Sibiu, Hunedoara, Cluj - este una dintre cele mai consistente arii cultural-



istorice ale țării, cu județe puternic asemănătoare între ele. Acest nucleu transilvan se opune clar celui format din județele Munteniei sudice - Teleorman, Giurgiu, Ialomița și Călărași. Aceasta este deci, principala axă de opoziție socială a țării.

O a doua axă de opoziție are ca termeni județele Covasna, Harghita și Mureș din Transilvania și Buzău, Brăila din Muntenia.

O a treia axă opune județele Moldovei celor ale Banatului (corelație negativă între factorii 2 și 8 egală cu -0.13), și pe această axă s-au structurat deceniile de-a rândul fluxurile de migrație Moldova-Banat.

În Transilvania funcționează clar trei modele socio-culturale. Cel mai puternic ca grad de structurare și pondere în populație este reprezentat de cel al județelor Brașov și Cluj (județe cu saturație maximă în primul factor). Cel de-al doilea model are ca nucleu județele de preponderență maghiară - Covasna și Harghita. În cadrul Transilvaniei, primul este modelul sud-vestic iar cel de-al doilea este cel estic. Modelul nord transilvan este reprezentat de județele Sălaj și Bistrița-Năsăud.

Județul reprezentativ pentru Oltenia este Vâlcea, cu maximă saturație în factorul 3. Se poate spune, deci, că profilul tipic pentru Oltenia este cel de Vâlcea. Același rol de tipicitate revine, pentru Crișana-Maramureș, județelor Satu-Mare și Bihor.

Astfel de județe tipice, cu maximum de încărcătură informațională despre profilurile grupelor din care fac parte pot constitui puncte de referință importante în analizele regionale.

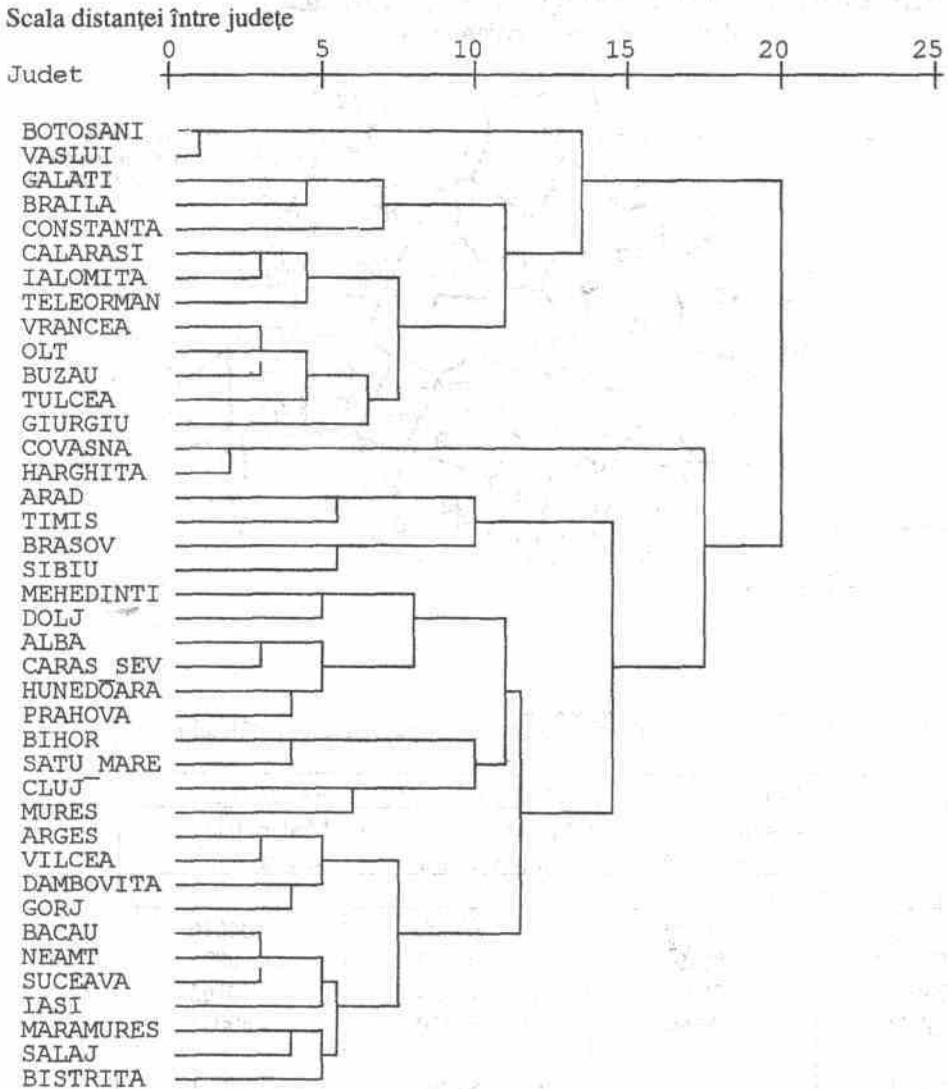
Grupări de similitudine culturală

Dacă adoptăm ipoteza reducibilității regiunilor istorice la combinații specifice de structuri și fenomene sociale și ecologice, configurația grupărilor de similitudine este foarte mult diferită de cea din fig.2 Dendrograma din fig.4, harta din fig.5 și tabelul 5 prezintă rezultatele analizei cluster în această ultimă ipoteză. Pentru interpretarea grupelor ne vom referi la modul în care se grupează cei 11 indicatori folosiți pentru clasificare, în cadrul analizei factoriale (tabel 5). Din această perspectivă, criteriile pot fi reduse la trei dimensiuni (factori): modernitatea grupală sau socială (factorul 3), modernitatea demo-culturală (factorul 2) și complexul culturii de câmpie (factorul 1).

Modernitatea grupală a unui județ presupune un stoc puternic de educație, urbanizare puternică (sub aspectul proporției de populație, vechimii urbanizării și concentrării populației urbane în orașe mari) și grad ridicat de ocupare a populației în sectoarele salariale și pondere redusă a somajului.

Modernitatea demo-culturală este dată de niveluri reduse ale mortalității infantile, fertilității și emigrării la mare distanță din județ și, de asemenea, de un nivel mediu ridicat al vârstei populației. Județele care au un grad ridicat de modernitate demo-culturală sunt situate mai mult în arcul întracarpatic unde suprafața medie a locuințelor este mai mare decât în județele din afara arcului carpatic. (De la această regulă se abate Bucureștiul și Dobrogea)². Acest factor mai poate fi interpretat și ca măsură a înaintării județului în procesul de tranziție demografică.

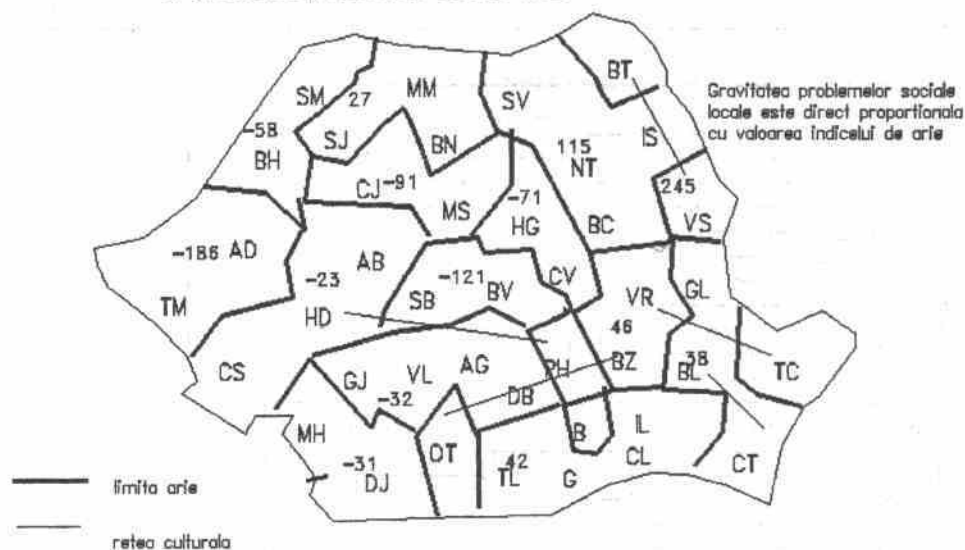
Figura 4. Dendrograma județelor în funcție de profilul sociocultural, exclusiv apartenența la regiunile istorice.



Complexul culturii de câmpie se identifică prin locuințe cu număr redus de camere, orientare politică de stânga și pondere foarte mică a populației maghiare. Acesta este realmente un factor complex definit prin mediul construit (numărul mediu de camere pe locuință în județ), altitudinea medie de situare a localităților din județ, compoziția etnică și orientarea

politică a populației. El ar putea fi definit și ca **factor geo-etno-politic**: complexul câmpie-majoritate etnică-vot de stânga versus complexul deal/munte-minoritate etnică-vot împotriva puterii. Oarecum surprinzător este faptul că variabila comportament electoral apare în asociere cu mediul geografic și etnic și nu cu cel social sau demografic.

Fig.5 ARII CULTURALE NECONDITIONATE DE REGIUNEA ISTORICA
si gravitatea problemelor sociale locale



Tabel 5. Analiza factorială Quartimax a criteriilor de clasificare a județelor.

	FACTOR 1	FACTOR 2	FACTOR 3
	Complexul culturii de câmpie	Modernitate demo-culturală	Modernitate socială
Coeficienți de saturatie			
CAMERE	.90541	.03382	-.04616
ALTTUD	-.88104	-.01573	.15876
FRONT	.76601	-.55154	.10163
MAGHIAR	-.70994	.31310	-.49033
EMIGRARE	.21322	-.81286	-.44341
TRANZ	.30898	-.80343	-.16099
SUPRAF	-.00563	.76553	.07030
VÂRSTA	.45788	.66938	-.14062
URBAN	.08934	.17180	.67863
EDUC	-.53189	.39578	.63702
OCUPARE	-.31918	.49477	.59220
Valoare proprie a factorului %			
	42.5	21.5	11.9
			75.9

ARII CULTURALE ȘI PROBLEME SOCIALE

Tabel 6. Scoruri factoriale și indicele gravității problemelor sociale locale pe județe (ordonate pe grupe de similitudine culturală)

Grupa	Județ	Complex cultural de campie	Modernitate demo-culturală	Modernitate grupală	Indice probleme sociale
1	ARAD	.49969	2.39219	-.11843	-1.96457
1	TIMIȘ	-.00319	1.87490	1.49499	-1.75895
2	BRAȘOV	-1.24064	.67926	2.15571	-1.21433
2	SIBIU	-.62111	.92949	1.15573	-1.19781
3	ARGEȘ	-.34395	-.34538	1.33947	-.37547
3	DÂMBOVIȚA	-.14571	-.45422	.32476	-.18243
3	GORJ	-.59620	-.57299	1.18860	-.86249
3	VÂLCEA	-.18279	-.64530	.39587	.15650
4	CLUJ	-.74552	1.04810	.81952	-1.11337
4	MUREȘ	-1.23752	.79936	-.72780	-.70601
5	BIHOR	-.46558	.95114	-.20709	-.79915
5	SATU_MARE	-.59066	.56910	-.58887	-.35628
6	ALBA	-.35137	.21714	.04325	-.37207
6	CARAȘ_SEV	-.00604	.71474	-.37216	-.12641
6	HUNEDOARA	-.54611	.13217	.57377	-.07378
6	PRAHOVA	.34484	.41597	.84139	-.36545
7	DOLJ	1.00870	1.09832	.13349	-.30041
7	MEHEDINȚI	.47002	.15464	-.01264	-.32817
8	BISTRITA_	-.70243	-.53256	-.78513	.89093
8	MARAMUREȘ	-.93938	-.51101	.26065	-.06721
8	SĂLAJ	-.75327	-.15474	-1.25382	-.00362
9	BACĂU	-.12975	-1.11682	.22545	.99558
9	IAȘI	-.40641	-1.95170	1.34336	1.44954
9	NEAMȚ	-.21312	-1.28267	.12024	1.60530
9	SUCEAVA	-.55877	-1.02754	.22779	.54704



Grupa	Județ	Complex cultural de câmpie	Modernitate demo-culturală	Modernitate grupală	Indice probleme sociale
10	COVASNA	-2.15298	.62032	-1.92968	-.67671
10	HARGHITA	-2.68922	.46988	-2.28462	-.75028
11	BRĂILA	1.58241	.62261	.44522	.42703
11	CONSTANȚA	.84178	.26988	1.67859	.39123
11	GALAȚI	.49075	-.43222	1.07039	.31934
12	BUZĂU	1.01012	.09825	-.39758	.19260
12	OLT	.81006	-.20430	-.61558	.42627
12	TULCEA	1.04368	-.35544	-.41914	.77362
12	VRANCEA	.57012	-.38489	-.62987	.46710
13	CĂLĂRAȘI	1.67184	-.04438	-.84393	.42232
13	GIURGIU	1.83941	.98040	-1.66051	-.55212
13	IALOMIȚA	1.36404	-.74893	-.83614	1.13599
13	TELEORMAN	1.68869	.38268	-1.22750	.67132
14	BOTOȘANI	.24530	-2.25826	-.37900	2.46013
14	VASLUI	.14025	-2.39720	-.54875	2.44849

În tabelul 6 se procedează la o situare a județelor, ordonate pe grupări culturale, în funcție de cei trei factori rezultați din analiza factorială. O inspectare a scorurilor factoriale pentru județele din fiecare grupă și pe fiecare factor permite formularea următoarelor constatări:

Există o structurare culturală a țării corespunzătoare celor trei factori: a) Arad și Timiș, cu modernitate demo-culturală ridicată față de Botoșani și Vaslui cu modernitate demo-culturală redusă; b) Brașov și Sibiu versus Covasna și Harghita cu modernitate grupală de nivel ridicat și respectiv redus; c) Muntenia sudică purtătoare în înalt grad a complexului cultural de câmpie, cu locuințe mari ca număr de camere, populație majoritar românească și orientare politică pentru

putere versus Covasna și Harghita purtătoare a complexului cultural minoritar-montan.

- Muntenia sudică formată din Călărași, Ialomița, Giurgiu și Teleorman este una din cele mai puternic structurate arii culturale ale țării. Aici complexul cultural de câmpie este dominant și se manifestă o modernitate grupală redusă.

- Moldova este unitară sub aspect demografic, toate județele ei având o modernitate demo-culturală redusă dar este eterogenă sub aspectul structurii sociale: modernitatea grupală este mult mai mare în aria Suceava-Neamț-Bacău-Iași decât în gruparea Botoșani și Vaslui. Structura grupală nu dictează, deci, automat, comportamentele demografice.

Relația de ordine fundamentală între cele 15 grupe (14 rezultate din analiza

cluster plus Bucureștiul) de similitudine este dată de indicele nivelului de educație. Macroaria cu nivel maxim pe acest indice este cea a județelor Brașov, Sibiu, Arad și Timiș. Aceste patru județe formează ceea ce s-ar putea numi nucleul cu maxim potențial de dezvoltare al țării (ignorând, din motive de necomparabilitate, Bucureștiul). Aici se înregistrează cel mai redus nivel al problemelor sociale și cel mai ridicat nivel de ocupare a populației. Județele respective exercită o puternică atracție migratorie și se află în cel mai înaintat stadiu al tranziției demografice.

Rețeaua de județe cu nivel minim al educației populației și cu maxime probleme sociale este constituită din județele sudice ale Munteniei plus aria Botoșani-Vaslui din Moldova. Sub aspect structural predomină relieful de câmpie, urbanizarea redusă și locuințele mici sub aspectul suprafeței. În plan comportamental, populația de pe cuprinsul acestei rețele este caracterizată prin nivel ridicat al șomajului, emigrare puternică la mare distanță, tranziție demografică întârziată iar, în plan politic, o foarte susținută orientare electorală pro FSN/FDSN la alegerile din 1990 și 1992.

Grupările socio-culturale determinate prin ignorarea limitelor de regiune prezintă o mare similitudine cu modul în care se structurează harta analfabetismului țării în 1948. În comentariile pe care le făceau la rezultatele provizorii ale recensământului din 1948 în legătura cu știința de carte, A. Golopentia și D.C. Georgescu (1948) relevau existența unei linii de ruptură între provinciile de dincolo și cele de dincoace de Carpați: "În provinciile de dincoace de Carpați și în Dobrogea neștiința de carte e mai frecventă. În provinciile foste sub stăpânire austriacă, dimpotrivă, mai rară" (Golopentia și Georgescu 1948: 25). Nucleele de neștiință de carte remarcate de cei doi autori se regăsesc cu ușurință astăzi în lista grupărilor cu nivel redus de

instrucție: în nordul țării Maramureșul, în Câmpia Dunării - Vlasca, iar în Moldova - Vaslui. Rețeaua de județe de contact interregional formată din Alba, Hunedoara, Caraș-Severin, Mehedinți și Prahova apărea în harta din 1948 marcată printr-un nivel redus al științei de carte în mediul rural. Acest fapt face mai puțin surprinzătoare respectiva grupare. Brașov, Sibiu și Timiș erau, și în 1948, județe cu situație foarte bună sub aspectul științei de carte, pentru perioada respectivă.

Dacă privim dendrograma similarității cultural-istorice din fig.2 comparativ cu datele din tabelul 5 rezultă cu claritate că dacă am continua să operăm clasificări numai sau predominant în termeni de regiuni istorice am obține configurații foarte artificiale. Dendrograma din fig. 4 relevă o fundamentală fragmentare socio-culturală a regiunilor istorice:

- Moldova 'periferică' a județelor Botoșani și Vaslui este foarte 'rebelă', foarte diferită în raport cu restul județelor acestei provincii istorice;
- Bistrița-Năsăud, Sălaj și Maramureș, județele nordice ale țării seamănă mai mult cu Moldova decât cu Transilvania sau Crișana-Maramureș din care fac parte. Ele pur și simplu 'fug' din provinciile de care aparțin pentru 'a merge' în Moldova.
- Muntenia nordică a județelor Dâmbovița și Argeș și Oltenia nordică incluzând Vâlcea și Gorj formează o foarte consistentă arie culturală. Această arie sud-carpatică 'discută' mai mult cu Moldova și nordul țării decât cu părțile sudice ale provinciilor din care face parte, Oltenia și Muntenia.
- Banatul și Dobrogea sunt de asemenea 'sparte', județele lor migrând spre vecini cu care se aseamănă mai mult: Timișul preferă Aradul în loc de Caraș-Severin, iar Constanța preferă rudei sale legitime, Tulcea, vecinii Galați și Brăila.
- Nucleul rural-maghiar al Covasnei și Harghitei nu merge pe linie de rudenie cu

Mureș sau Satu Mare și Bihor; nu se apropie nici de vecinii săi imediați. Pur și simplu este o insulă. Cât din specificul ei cultural rezultă din componența etnică, din predominanța rural-tradițională și cât din situarea într-o masă de populație românească, în centrul țării, este greu de spus. Reducerea profilului ei socio-cultural la dimensiunea etnică este, foarte probabil, o soluție nerezistentă sub aspect științific.

Realitatea subiectivă a ariilor culturale probabile

Indicii obiectivi folosiți în clasificarea multicriterială a județelor funcționează și ca predictorii semnificativi în modele de regresie care explică, la nivel individual, variabile subiective măsurate cu

date de sondaj la nivel național (tabel 7). În paralel cu indicele obiectiv al gravității problemelor sociale, determinat la nivel de județ, am construit un indice al 'gravității subiective a problemelor sociale' (SUBIECTIV) pentru fiecare dintre persoanele eșantionului național de referință.³ Realizând un model multinivel, am construit ecuația de regresie multiplă pentru SUBIECTIV, prezentată în tabelul 7. Predictorii de nivel individual semnificativi sunt rezidența persoanei în mediul urban (cod 1) sau rural (cod 0), vârsta, sexul și educația. Predictorii de nivel agregat, semnificativi pentru aceeași variabilă dependentă, sunt urbanizarea județului (URBAN), vârsta mediană a populației din județ (VÂRSTA) și indicele obiectiv al problemelor sociale locale (PROBLEME).

Tabel 7. Ecuații de regresie ale unor indicatori subiectivi asupra unor variabile de status și ecologice

Predictor		Variabile dependente				
		SUBIECTIV	SATIS- FACTIE	LOCAL	ELITĂ	INDIVID
(predictori individuali)						
1	educație	.06	.07	-.08	.24	.14
2	vârsta	-.04	.10	.20	-.13	-.12
3	bărbat	ns	ns	ns	ns	ns
4	rezident urban	.38	-.17	-.14	.07	.07
(predictori agregați)						
5	URBAN	.25	-.11	-.08	ns	.09
6	VÂRSTA	-.06	ns	ns	ns	ns
7	PROBLEME	.19	-.12	-.15	ns	ns
R ² determin.multip.		.29	.06	.11	.12	.08

ns - coeficient nesemnificativ diferit de 0 pentru $p < 0.05$. În tabel sunt valori ale coeficienților beta.

Toate variabilele dependente sunt construite ca indici ai opiniei personale dominante (IOPD). Pentru fiecare grup de itemi referitori la aceeași atitudine se distinge între răspunsuri pozitive P, răspunsuri negative, de respingere R și răspunsuri neutre N, în care sunt incluse și non-răspunsurile. Numărul de itemi se notează cu k.

$$IOPD = \frac{(P-R) \cdot (K-N)}{K^2} \cdot 100$$

IOPD are valoarea minimă -100 (atitudine negativă maximă) și valoarea maximă 100 (atitudine maximă pozitivă)

SUBIECTIV - indice al percepției gradului de gravitate a problemelor sociale locale. Pentru construcție au fost folosite răspunsurile la opt întrebări de tipul "Cât de grave credeți că sunt în localitatea dumneavoastră problemele referitoare la...?". Evaluarea s-a cerut în legătură cu locurile de muncă, locuințele, transportul în comun, aprovizionarea cu alimente, poluare, servicii medicale, creșe și grădinițe-școli și infracțiuni-delinvență.

SATISFACTIE - indice al satisfacției globale în legătură cu viața, locuința, familia, ocupația, vecinii, alimentația, localitatea și bunurile de care dispune în gospodărie.

LOCAL - indice al identificării locale: persoana se consideră legată sufletește de locuința, localitatea și zona în care trăiește.

ELITA - indice al consumului cultural de elită: frecvența mare și foarte mare (versus mică și foarte mică) a citirii de carte, mersului la teatru, mersului la cinematograful și practicării sportului.

INDIVID - indice al individualismului. S-a considerat ca individualismul este prezent în cazurile în care au fost susținute opiniile: 1.este bine ca tinerii să hotărască asupra căsătoriei și nu părinții; 2. școala pe care o va urma copilul

este bine să fie hotărâtă de copil și nu de părinți; 3. hotărârile în familie să fie luate de soț și soție nu numai de soț; 4. în caz de neînțelegeri în familie este bine să divorțezi versus să nu divorțezi. În această definiție operațională individualismul este dat de modul de luare a deciziei - de individ mai mult decât de familie - și de valorizarea raționalității mai mult decât a tradiției. Opoziția este individualism-familism și nu individualism-colectivism.

Cu cât indicele obiectiv al gravității problemelor sociale are o valoare mai ridicată, cu atât este mai accentuat sentimentul individual că problemele sociale locale sunt mai grave, ținând sub control toți ceilalți predictorii menționați. Și indicii obiectivi menționați - URBAN, VÂRSTA, PROBLEME - acționează ca predictorii semnificativi și pentru celelalte variabile subiective considerate în tabelul 7, exceptând ELITA. Aveam de-a face, deci, cu un același set de variabile obiective, de nivel agregat, care constituie atât elemente importante în gruparea culturală a județelor, în construirea unor arii culturale probabile, cât și în explicarea unor variabile cultural-atitudinale la nivel individual. Constatarea ar putea fi interpretată ca argument în favoarea ideii că ariile culturale pe care le-am determinat au nu numai o realitate obiectivă, ci și una subiectivă.

În același sens argumentează și modelul ecuației de regresie a religiozității RELIGIO (tabel 8). Indicele RELIGIO, construit prin IOPD, pe baza datelor de sondaj din același fișier al 'Atlasului Social al României', agregă răspunsuri referitoare la încrederea în biserică, susținerea opiniei "tot ce se întâmplă în lume este hotărât de Dumnezeu" și frecvența mersului la biserică (foarte des și des, versus rar și foarte rar).



Tabel 8. Ecuatia de regresie a religiozității

Predictori măsurați la nivel de persoană		
1	Vârsta	.25
2	Educație	-.18
3	Bărbat	-.17
4	Posesor automobil	-.09
5	Rezident urban	-.07
6	Casnică	.05
7	Indice consum	-.05
TV radio ziare		
Predictori măsurați la nivel de județ		
8	pondere relig. reformat	.17
9	PROBLEME	-.12
10	URBAN	-.07
	R2	.27

(Indicii 7 și 10 sunt construiți ca IOPD. Coeficienți beta.)

Religiozitatea este mai mare pentru persoanele vârstnice, pentru cei cu nivel redus de instrucție și consum cultural, pentru femei, persoane cu situație materială de nivel redus (cei care nu au automobil), săteni și casnice. În afara acestor predictori de natură individuală, atitudinea de religiozitate este influențată însă și de variabile ecologice. Manifestă o religiozitate mai pronunțată persoanele care locuiesc în județe cu pondere mai mare de credincioși reformați⁴, fără probleme sociale deosebite și cu grad redus de urbanizare. Două dintre cele trei variabile ecologice ale acestui model de regresie (URBAN și PROBLEME) sunt și criteriile de clasificare a județelor. Prin intermediul lor se asigură, teoretic vorbind, o consistență între configurația ariilor culturale probabile și realitatea lor subiectivă.

În tabelul 9 apar valorile medii pe arii culturale sau rețele de similitudine pentru 6 indici subiectivi. Diferențierea valorilor între arii este evidentă.

Deși selecția persoanelor pentru eșantion a fost de tip probabilist și deși pentru fiecare grupă de județe dispunem de subeșantioane de cel puțin 60 de persoane,

comparațiile mediilor între grupe nu oferă rezultate foarte sigure. Subeșantioanele de grupă au un volum redus. Chiar și sub rezerva unor fluctuații de eșantionare considerabile la nivel de arie, pot fi formulate câteva ipoteze descriptive consistente cu rezultatele analizei la nivel de județ, cu indicatori obiectivi. Gruparea Botoșani-Vaslui se diferențiază net, și sub aspect subiectiv, de gruparea Bacău-Neamț-Suceava-Iași. Religiozitatea este mult mai mare în prima fază de cea de-a doua grupă (8 față de -51). Corespunzător unei orientări valorice predominant tradiționaliste, individualismul este mai redus în prima față de cea de-a doua grupă. În linie cu aceeași orientare tradiționalistă este și nivelul încrederii în putere, de două ori mai mare în grupa Botoșani-Vaslui decât în cealaltă grupă moldovenească menționată. Obiectiv, gravitatea problemelor sociale este mult mai mare la nivelul rețelei Botoșani-Vaslui decât în aria Bacău-Neamț-Suceava-Iași (vezi fig. 5). Subiectiv diferențele nu sunt de luat în seamă. Indicele subiectiv al percepției problemelor sociale este puternic afectat în acest caz nu numai de situația obiectivă din cele două grupări, ci și de nivelul de

ARII CULTURALE ȘI PROBLEME SOCIALE

aspirație mai redusă la Botoșani și Vaslui dat fiind stocul de educație redus, mai mic decât în cealaltă grupare. Orientarea pro-reformă, mai mare în gruparea periferică a

Moldovei decât în cea centrală, este greu de explicat. Pare să fie vorba mai mult de o fluctuație de selecție sau de un efect de mod de anchetare.

Tabel 9. Valori medii ale unor indicatori subiectivi pe grupări de similitudine culturală.

Grupare	RELIGIO	INDIVID	REFORMĂ	PUTERE	SUBIECTIV	SATISFACTIE
BC NT SV IS	-51.17	37.19	-3.37	11.20	14.34	55.18
GL BL CT	-17.96	13.13	19.38	21.60	35.21	43.54
BUCUREȘTI	-17.55	36.19	17.96	-11.50	45.93	43.51
CL IL TR G	-11.85	20.05	8.65	7.67	-20.46	60.40
MH DJ	-11.30	36.25	33.75	23.93	-42.42	70.49
AG DB VL GJ	-9.01	19.97	14.39	2.34	-24.31	63.36
CJ MS	-1.25	54.92	20.94	-13.70	-10.98	65.82
AB HD PH CS	1.59	15.18	3.62	3.29	-11.92	52.88
BV SB	1.67	27.92	4.58	.60	-10.57	52.63
BZ VR OT TC	4.21	18.48	20.71	31.69	-10.95	48.17
BT VS	8.06	10.94	10.63	23.45	12.75	42.09
CV HG	9.47	30.74	23.36	-47.41	5.23	57.84
AD TM	10.69	22.81	37.58	21.15	-20.25	65.59
MM SJ BN	22.96	28.44	16.46	4.40	-30.29	63.13
BH SM	30.28	16.41	20.31	14.30	-22.97	74.10

Sursa de date: Fișierul 'Atlasul Social al României'. Sondaj CSUR, septembrie 1991. Calcule proprii.

REFORMA - indice al orientării pro-reformă: susținere a opiniilor "e mai bine să ai un salariu mic dar sigur decât un câștig mare dar nesigur", "e bine să existe mai multe partide politice", "privatizarea este bună" și respingerea opiniei "era mai bine înainte de revoluția din Decembrie 1989".

PUTERE - indice al încrederii în 'putere', respectiv în FSN, guvern, parlament, președintele țării și neîncredere în opoziția politică.

Ambii indici au fost construiți cu IOPD. Ceilalți indici sunt definiți în notă la tabelul 7.



Religiozitatea minimă este localizată în grupe formate din județe de câmpie și/sau din afara arcului carpatic. Niveluri maxime ale religiozității apar pentru județe din interiorul arcului carpatic, cu pondere semnificativă a minorităților etnice. Singura excepție este cea a județelor Botoșani și Vaslui.

Concluzii

1. Regiunile istorice continuă să fie unități relevante pentru diferențierea vieții culturale din România. **Segmentările intraregionale, ariile de contact interregionale și rețelele de similitudine contribuie, în ansamblul lor, la crearea unei imagini în care regiunile istorice apar conturate mai mult ca grupări și sisteme de unități teritoriale decât ca macro arii — cu frontiere precis delimitate.** Regiunile istorice sunt straturi socio-culturale de profunzime peste care s-au suprapus straturi mai noi de mai mare consistență și vizibilitate.

2. Analizele de tip exploratoriu și confirmatoriu pe care le-am întreprins în acest material relevă existența unor procese specifice de restructurare a ariilor culturale ale țării. În absența unor cercetări care să permită comparația în timp, nu se poate spune când au început sau când au avut o intensitate mai mare aceste procese. Nu poate fi dezvăluită, în limitele metodei folosite pentru acest studiu, stratigrafia culturală a regiunilor istorice. Modul în care se grupează județele în prezent poate fi explicat însă din perspectiva a trei procese socio-culturale:

- segmentarea regiunilor istorice;
- emergența unor arii culturale de contact interregional;
- structurarea unor rețele de similitudine culturală integrând județe discontinue sub aspect teritorial;

Segmentarea intraregională este

atât calitativă, în termeni de diferențiere a profilurilor culturale ale județelor, cât și cantitativă, în funcție de caracterul problematic al vieții sociale. Opoziția centru - semiperiferie - periferie operează, în grade diferite, la nivelul tuturor regiunilor istorice. Gradul maxim de diferențiere calitativă, comparând profilurile medii de grupă cultural-istorice, se înregistrează pentru Muntenia. Între Muntenia de sud-est (Teleorman, Giurgiu, Ialomița, Călărași, Brăila și Buzău) și cea de nord (Prahova, Dâmbovița, Argeș) există o distanță culturală mai mare decât cea dintre orice alte subregiuni (vezi nivelul la care se reunesc ramurile pentru fiecare subregiune în cadrul dendrogramei din fig.2). În mod clar, Muntenia de nord este mai apropiată de Oltenia decât de Muntenia de sud. După Muntenia, sub aspectul gradului de segmentare calitativă, urmează Transilvania, cu cele cinci arii cultural-istorice constitutive.

Dacă judecăm segmentarea nu în termeni de diferențiere a profilurilor culturale ci de **gravitate a problemelor sociale locale**, imaginea este diferită (vezi tabel 3). Din această perspectivă, Moldova este cea mai diferențiată regiune istorică. Gruparea Botoșani-Vaslui are o situație problematică mult mai accentuată decât restul județelor din Moldova. În ierarhia diferențierii sub aspectul problemelor sociale, după Moldova urmează Transilvania. situația cea mai puțin problematică se înregistrează la Sibiu și Brașov, iar cea mai problematică la Sălaj și Bistrița-Năsăud.

Ariile culturale de contact interregional nu mai sunt o excepție în peisajul de ecologie culturală a țării. În această serie intră Galați-Brăila-Constanța, Caraș-Severin-Hunedoara-Alba, Timiș-Arad și Sălaj-Maramureș-Bistrița-Năsăud. Aceste arii de contact cultural se constituie prin fragmentarea de frontieră a regiunilor istorice Moldova, Banat, Crișana-Maramureș, Transilvania și Dobrogea.

Constituirea unor **rețele de similitudine** prin integrarea în grupe de similitudine a unor județe învecinate afectează în special Muntenia, Oltenia și Dobrogea, altfel spus, regiunile sudice ale țării.

3. În analiză au fost evidențiate arii culturale și arii cultural-istorice. Cele două tipuri de clasificări nu pot fi ierarhizate. Ambele oferă perspective diferite asupra vieții socio-teritoriale. Grupările cultural-istorice sunt mai relevante, probabil, pentru structurile de profunzime ale vieții sociale și culturale a țării. În schimb, cele generate fără luarea în considerație a limitelor de regiune istorică sunt mai aproape de cotidian, de cultura trăită relativ independent de experiența istorică din zonă. Clasificarea din tabelul 4 obținută prin analiza factorială oferă, se pare, grupele cultural-istorice de maximă consistență și interpretabilitate.

4. Sub aspectul conținutului, al factorilor de structurare a ariilor culturale, au putut fi evidențiate trei dimensiuni fundamentale: **modernitate grupală sau socială, modernitate demo-culturală** (cu atât mai mare cu cât tranziția demografică locală este mai avansată) și **complexul culturii de câmpie versus complexul culturii colinar-montane**. Acest ultim factor este cel mai important și include informație asupra reliefului local, mărimii locuințelor, comportamentelor politice și compoziției etnice. Este, deci, un factor geo-etno-politic. Complexul culturii de câmpie - locuințe cu număr mare de camere, vot pro FSN-FDSN-PDSR - este maxim în cazul județelor din sudul Munteniei. Opusul sau, complexul culturii colinar/montane, marcat prin locuințe mici sub aspectul numărului de camere, pondere mare a minorității maghiare și orientare politică anti FSN-FDSN-PDSR este prezent în forma extremă în Covasna-Harghita.

5. Fiind rezultat al unei măsurări prin cauze și efecte ale valorilor și nu prin analiza nemijlocită a unor valori specifice,

cercetarea duce la conturarea unor **arii culturale probabile**. Realitatea lor subiectivă pare să fie susținută prin modelele de regresie în care criteriile importante de clasificare multicriterială a județelor apar ca predictorii eficace pentru variabile subiective de măsurare a unor orientări valorice. Percepția gravității problemelor sociale măsurată la nivel de individual este cu cu atât mai intensă, cu cât urbanizarea județului este mai accentuată, vârsta mediană a populației din județ este mai redusă și indicele obiectiv al problemelor sociale are valori mai mari, ținând sub control variabilele de status (sex, educație, vârsta).

6. Într-un plan mai general, ariile culturale probabile pe care le-am delimitat pot argumenta eficiența considerării atlasului social ca perspectivă sociologică de abordare, centrată pe descriere, stabilitate, diferențiere și integralitate (Sandu, 1993). În baza unei astfel de experiențe, rezultă și ipoteza eficienței unei schimbări de concepție: frontierele și ariile definitorii pentru un atlas social pot apărea nu numai la sfârșitul unui lung șir de studii de comunitate, prin agregarea informațiilor relevante pentru microunități. Ele pot fi punct de pornire generat prin construcție teoretică și agregare de mezo-unități. **Înainte de a fi un rezultat, o colecție de frontiere și arii, atlasul social este o perspectivă. Și, pornind de la această perspectivă, se realizează mai întâi un atlas social probabil.** Prin confruntarea sa repetată cu realitatea se va putea ajunge la un atlas social de tip colecție de hărți sociale.

Ariile culturale probabile ale acestui studiu au fost 'tăiate' pornind de la concepția că valorile pot fi citite prin cauzele lor structurale și consecințele lor fenomenale; sunt strategii de acțiune generalizate, răspunzând unor nevoi și probleme sociale recurente și se transmit prin socializare și difuziune culturală; au o puternică identitate nu numai în cadrul



spațiului social, ci și în cel teritorial.

7. În plan metodologic, studiul argumentează că județele, ca mezo-unități de analiză, sunt nu numai formațiuni administrative ci, în bună măsură, și sociale. Desigur, configurația administrativă a țării a fost în permanentă mișcare. Actualele județe nu respectă configurația exactă a celor vechi. Cu toate acestea, statistic vorbind, județele sunt unități de viață socială. Unele pentru că, în mare, respectă configurații administrativ-sociale anterioare. Altele pentru că, deși artificial delimitate prin reorganizarea administrativă din 1968, au ajuns să fie unități de viață socială în baza interacțiunii sporite în cadrul aceleiași unități administrative. Dar principalul argument pentru afirmația că județele sunt, majoritar, și unități de viață socială nu numai administrativă este dat de interpretabilitatea relațiilor statistice construite cu date la nivel de județ. **Dacă județele ar fi fost, majoritar, unități strict administrative, artificiale sub aspect social, s-ar fi ajuns la relații statistice neinterpretabile sociologic. Or, nu acesta este cazul.** Ansamblul studiului dovedește că religiozitatea, problemele sociale obiective, percepția subiectivă a problemelor sociale,

comportamentul electoral, tranziția demografică și structura socială locală se 'leagă' în structuri cu deplină consistență interpretativă în plan sociologic. Cu unități statistice artificiale nu se pot construi structuri complexe de tip natural, cu consistență sociologică. Or, interpretabilitatea sociologică a relațiilor statistice dovedește caracterul natural al unităților de analiză.

8. Analiza de arie întreprinsă în acest studiu operează cu indicatori ecologici, de mediu construit, de structură socială, de comportament politic, de opinie, dar și de factură demografică. Fertilitatea, mortalitatea și migrația apar ca indicatori de maximă relevanță atât în setul criteriilor de clasificare, cât și în modelele explicative. Eficiența lor taxonomică și explicativă este în consonanță cu eficiența proiectului mai general de demografie culturală (Sandu, 1992a).

9. Există, desigur, și o anumită doză de artificial în grupările și structurile pe care le-am delimitat, rezultată din efectele de agregare, din erorile de măsurare pe care le-am preluat odată cu datele cu care am lucrat. Rămâne ca studii ulterioare să precizeze cât de puternice au fost aceste efecte de măsurare distorsionante.

Note și bibliografie

Kenneth Bailey. 1975. "Cluster Analysis" în David Heise (ed.). **Sociological Methodology**. San Francisco.

C. Bromberger, D. Dossetto, T.-K. Schippers. 1983. "L'Ethnocartographie en Europe: Coups d'oeil retrospectif et questions ouverts" in *Technologies, ideologies...*

Jean-Claude Chesnais. 1986. **La Transition Demographique. Etapes, formes, implication économiques**. PUF

A. Golopentia și D. C. Georgescu. 1948. **Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele**

provizorii ale recensământului. Institutul Central de Statistică.

P. Rossel, F. Hainard, M. Bassand. 1990. **Cultures et Reseaux an Periferie. Experiences et evaluations d'animation socio-culturelle**. Realite Sociales. Lausanne

Dumitru Sandu. 1993. **Atlasul Social al României: Obiective, metode și tipuri de rezultate (I)**. Sociologie Românească. 1

Dumitru Sandu. 1992a. **Elements de demographie culturelle de la**

ARII CULTURALE ȘI PROBLEME SOCIALE

Roumanie rurale. Population. 3

Dumitru Sandu. 1992b. **Atlasul social al României. Proiect și date.1991-1992.** CSUR. București

Dumitru Sandu. 1990. **Ariile culturale ale României.** Sociologie Românească. nr. 3-4.

Dumitru Sandu. 1986. **Dezvoltarea socio-teritorială în România.** Editura Academiei.

Edward Sapir. 1967. **Anthropologie.2. Culture.** Minuit.Paris.

*** **Technologies, ideologies, pratiques. L'Ethnographie en Europe. 1982-1983.** No 1 a 4.

Vladimir Trebici, Ilie Hristache. 1986. **Demografia Teritorială a României.** Editura Academiei. București.

- 1 Setul de variabile de pornire a fost același, de 18, ca și pentru analiza cluster. Înainte de transpunerea matricii de date pentru a realiza analiza factorială, variabilele au fost normate cu scorul z. Pentru rotirea factorilor a fost folosită analiza factorială Oblimin.
- 2 Camere pe locuința (CL) și suprafața locuibilă a locuinței (SL) pentru mediul rezidențial rural (R) și urban (U) pe regiuni istorice:

REGIUNE	CLU	CLR	SLU	SLR
TRANSILVANIA	2.25	2.18	33.93	35.14
CRÎȘANA MARAM	2.29	2.33	34.84	36.47
BANAT	2.31	2.51	35.27	40.21
MOLDOVA	2.33	2.44	32.41	31.32
OLTENIA	2.45	2.70	33.39	31.17
MUNTENIA	2.50	2.82	33.70	31.81
BUCUREȘTI	2.37	3.03	34.32	37.34
DOBROGEA	2.53	3.20	34.09	36.75
Total țară	2.36	2.55	33.84	33.29

Sursa de date: Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Rezultate preliminare. București. 1992.CNS. Calcule proprii (D.S.)

- 3 Sondajul 'Atlasul Social al României', fișier CSUR,1991.

- 4 Județele cu pondere mare de reformati erau, la momentul recensământului din 1992, Covasna (34,2%), Mureș (28,6%), Sălaj (20,3%), Bihor (19,5%), Satu Mare (19,2%), Cluj (14%) și Harghita (12,8%).

Raportul dintre ariile culturale, ariile cultural-istorice și regiunile istorice va trebui analizat și în legătură cu harta religioasă a țării. Profesorul Vladimir Trebici prezintă în "Comentaria in Demographiam" (manuscris) o primă imagine, rezultată din ultimul recensământ, asupra particularităților etnice și teritoriale ale distribuirii populației după apartenența religioasă. Am examinat cu ajutorul analizei cluster profilurile religioase ale județelor în funcție de ponderile pe care le au ortodocșii, romano-catolicii, reformații, neoprotestanții și restul minorităților religioase. Din totalul grupelor de județe prezentăm mai jos pe cele care sunt formate din județe cu sub 91% ortodocși și care au profilurile cele mai asemănătoare pe aceste cinci variabile: Bacău, Neamț; Maramureș, Cluj; Constanța, Tulcea; Sibiu, Alba, Brașov; Bihor, Sălaj; Timiș, Hunedoara; Caraș-Severin, Suceava, Bistrița-Năsăud; Satu Mare, Mureș. După cum se observă, grupările respective nu respectă strict limitele de regiune istorică.